

*Н.С. Шевченко, студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗІВ ОЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО В РОМАНІ «АЛЕКСАНДРІЯ» ТА КОЗАКА ГОЛОТИ У «ДУМІ ПРО КОЗАКА ГОЛОТУ»

У статті аналізуються історичні образи героїв у фольклорі та перекладній літературі. За основу взято образи Олександра Македонського та козака Голоти, котрі демонструють взаємодію народної та книжної літератури.

Ключові слова: *образ героя, історична постать, фольклор, книжна та народна література.*

В статье анализируются исторические образы героев в устном народном творчестве и в переводных текстах. В основе статьи лежат образы Александра Македонского и казака Голоты, которые показывают взаимодействие народной и художественной литературы.

Ключевые слова: *образ героя, исторический персонаж, устное народное творчество, жанр думы, художественная и народная литература.*

The article analyzes the historical images of Alexander the Great and Cossack Golota who represent the interaction of folk literature and fiction.

Key words: *image of hero, the historical image, folk literature, genre of thought and fiction.*

У першій половині XI ст. на землях Київської Русі почали перекладати церковні і світські твори безпосередньо з грецької мови [1, 17].

Переписувалися і перекладалися насамперед Старий і Новий завіти Біблії, вибрані тексти зі Старого завіту – паремійник, збірка псалмів царя Давида – псалтир, вибрані новозавітні тексти – апракосне Євангеліє, діяння апостолів – «Апостол», тлумачення біблійних текстів – палєї, різні служебники, требники, молитовники, тріоді («тріодь пісна», «тріодь цвітна»), мінеї і прологи – збірники оповідань про життя святих та відповідні канони, патерики та ораторсько-учительні твори «отців церкви» Василя Великого, Григорія Богослова (Назіанзіна), Іоанна Златоуста, Єфрема Сіріна, Федора Студита, Іоанна Дамаскіна [1, 17].

Київська Русь не тільки запозичувала перекладні твори, але й зберегла їх у первозданному вигляді та повертала імпортуючим країнам їхні ж втраче-

ні пам'ятки писемності. Так, тільки у давньоруських перекладах збереглися невідомі у грецьких чи візантійських оригіналах два рукописи «Стословця» Геннадія чи «Слова константинопольського патріарха Геннадія» (Збірник «слів» Геннадія, XII ст., і «Стословець» Геннадія, кінець XII - початок XIII ст.); болгарам і сербам Русь повернула у XI-XIII ст. втрачені ними «Пчолу», «Кормчу книгу», або «Номоканон», «Синодик», «Палею історичну» [2].

Література Київської Русі не була ізольована від сусідніх культур. Основний зміст перекладних церковно-літературних пам'яток був спільним для східних слов'ян, болгар, сербів, румунів. Для всього православного півдня й сходу Європи єдиними були біблійна, богослужбова, проповідницька, агіографічна, церковно-історична, природничонаукова та частково повістєва літератури, зокрема такі популярні пам'ятки літератури як прологи, мінеї, тріоді, палей, хронографи, повісті «Александрія», про Варлаама і Йоасафа, про Акіра Премудрого, «Троянська історія», збірки афоризмів, космографії, фізіології, шестидневи, житія, апокрифи [1, 19].

З другим південнослов'янським впливом пов'язана поява в Україні нової версії повісті про Олександра Македонського, що була перекладена, мабуть, з грецької мови в Далмації у XIV ст. За місцем походження повість дістала назву сербська «Александрія» [3].

Основними причинами другого південнослов'янського впливу були розквіт болгарської та сербської духовної культури напередодні завоювання Балкан Османською імперією та еміграція з Болгарії та Сербії церковних діячів [3, 33].

У сербських редакціях давній сюжет перероблено на прикладі середньовічних лицарських романів, що побутували в Західній Європі. Головний герой повісті Олександр Македонський перетворюється на типового ідеально-го лицаря.

Роман «Александрія» був створений у II-III ст. н. е. на основі легенд та переказів про Олександра Македонського.

Змушнїлий Олександр у двох битвах перемагає перського царя Дарія, одружується з його дочкою Роксаною, приборкує повсталу Грецію, захоплює Єгипет, де в гирлі Ніла засновує велике місто Александрію, потім завойовує Сірію та частину Індії. Таким чином, можна виділити ознаки героя у тексті:

«С виду был он как человек, но волосы у него точно львиная грива, а глаза были разные: правый глаз – черный, левый – серый. Зубы у него были остры, как у змеи. Видом же напоминал льва, в движениях быстр и лицом светел. Подрос он немного и начал учиться. Кормилицей его была сестра Меланта, пестун и дядька его был Леонид, грамоте учил его Полиник, музыка - Левкипп, землемерию – Менипп, мудрым речам – Анаксимен, фи-

лософії – Аристотель, воєнному делу – воевода. Александр всему цьому навчився і движенье звезд постиг. А возвращаясь после занятій домашь, он заставлял мальчишков, с которыми вместе учился, бороться, разделившись на две группы, и сам участвовал в их борьбе. Когда же видел, что побеждаема противная сторона, то переходил на ту сторону и помогал им, и так побеждали они, и было ясно, что это он принес им победу. Вот так и воспитывался Александр. И выезжал с воинами в поле обучаться воєнному делу, и, смешавшись с конниками, учился верховой езде» [4, 249].

Тема „Александрії“ — історія Олександра Македонського — одна з найрозповсюдженіших тем світової літератури. Походи Олександра давали можливість зібрати в оповіданні про нього відомості про різні народи, з якими йому доводилося зустрічатися на своєму шляху.

Роман про Олександра написано по-грецьки десь у 2-3 ст. після Р. Х. у сфері Александрійської культури, бо роль Єгипту в романі занадто велика. Приписувано його Калісфенові, сучасникові Олександра, і тому зветься він „псевдокалісфеновим» [5].

Життя великого завойовника та трагічна доля його ворогів самі собою повні надзвичайного напруження і могли правити за предмет роздумувань.

В „Александрії“ Олександр — син не Філіпа, як було насправді, а єгипетського царя — жерця-чарівника Нектанеба. Народження Олександра супроводжують природні знаки — грім, блискавка, землетрус; його долю теж віщують чарівні знаки. Виховання Олександра, його кінь „чоловікоядець“, його забавки — все незвичайне. Вступивши на трон, Олександр відразу починає похід проти персів. Поруч із великими перемогами над перським царем Дарієм, індійським - Пором, повість описує реальні (Палестину) та фантастичні або напівфантастичні країни та народи (амазонок, „рахманів“ — очевидно, індійських брахманів), дива, які там бачив Олександр та цікаві авантюри, які він пережив [5].

Отже, незаперечним є той факт, що образ Олександра Македонського є втіленням національної грецької традиції та культури, котрий знайшов своє продовження в жанрах усної народної творчості. Тому для аналізу образу героя у народній літературі нами було взято саме образ козака Голоти. У думі про козака Голоту змальовуються події на Україні XVI-XVII ст.

Незаперечним є той факт, що до цього часу українці вже мали досить розвинутий героїчний епос, який ліг в основу виникнення дум.

Будь-яка дума завжди завершується кінцівкою, яка називається славословіє, бо у ній прославляються подвиги, відвага, справи героя, який переміг ворога або ж поліг за праведну справу:

«Дай, Боже, щоб козаки пили та гуляли,

Хороші мислі мали,
Неприятеля під ноги топтали!
Справа не вмре не поляже
Од нині довіку!
Даруй, Боже, на многії літа!» («Козак Голота»).

Мета дум – прославити геройські подвиги народних захисників.

Козак Голота – не історична постать, а узагальнений образ захисника рідної землі, тип запорожця, який нічого не боїться. Але на нього нападає іноземний завойовник – багатий татарин, який хоче продати Голоту за велику ціну в рабство.

Добрий лицар-богатыр виграє двобій. Для цієї думи, як й інших у циклі про козацькі перемоги, характерні вже інші художньо-естетичні принципи. Передусім їй притаманний гіперболізм, що проявляється в описах казкової небаченої сили козаків, а також гумор, сатиричне висміювання рис ворогів, наприклад, «і к лихій матері з коня покотився» та ін.

Італійський професор Д. Чамполі, вивчаючи думи та історичні пісні українського народу, сказав про героїв нашого епосу: «Козаки – це надзвичайно симпатичні типи слов'янського племені, горді й відважні лицарі, які сміливо дивляться у вічі смерті, завжди готові на двобій із небезпекою». І далі, змальовуючи образ козака: «Шабля – його хрест. Перемога – його бог, а пісня є його молитвою... Своім іменем і серцем він ніс волю, і свідомість волі зробила з нього воїна і поета. Він є зразком творчого героя» [6].

Отже, образи Олександра Македонського та козака Голоти є виразниками не тільки чіткого образу героя у давній українській літературі, але й демонструють взаємодію книжної та народної літератури.

1. Грицай М., Микитась В., Шолом Ф. Давня українська література. - К., 1989; 2. Сперанский Н.М. Из истории русско-славянских литературных связей - М., 1960; 3. Пелешенко Ю. Українська література Пізнього Середньовіччя (друга половина XIII-XV ст.). - К., 2004; 4. Дмитриева Л., Лихачева Д. Изборник: Сборник приведенный литературы Древней Руси. - М.: Худ. лит., 1969; 5. Чижевський Д. Історія української літератури. - Нью-Йорк, 1956; 6. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. - К.: Знання-Пресс, 2006.